

Merleau-Pontyho pojetí těla jako pole strukturace a jeho ontologický význam¹

Jan Halák —

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

jan.halak@upol.cz

Otevírá-li Husserl problém „propletení“ subjektivního a objektivního rozměru těla,² Merleau-Pontyho *Fenomenologie vnímání* slibuje jeho hlubší rozpracování, jelikož se zabývá právě fenomény, které „přesahují alternativu psychična a fyziologična“³ Od Husserlova přístupu, který v zásadě stojí na fantazijní eidetické variaci, přecházíme s Merleau-Pontyem ke zhodnocení rovněž i řady zkoumání fyziologie a psychologie, čímž popisy těla dostávají mnohem bohatší a konkrétnější náplň. Na druhou stranu je podle našeho názoru třeba tvrdit, že z Merleau-Pontyho textu není zcela jednoznačně zřejmé, jak se nakonec mají zde představené konkrétní popisy právě k oněm velkým ontologickým kategoriím, pomocí nichž Husserl problém jevení vlastního těla otevřel a o jejichž propletení mluví. Není tak nakonec vůbec jisté, že reformulace problému těla z *Fenomenologie vnímání* sama uniká aporiím ontologie subjektu a objektu, jak se domnívá Merleau-Ponty v období práce na *Viditelném a neviditelném*.⁴

Cílem následujícího textu tak je za prvé ukázat přínos Merleau-Pontyho konkrétnější traktace problému ve vztahu k Husserlovi a za druhé vyjasnit ontologický status vlastního Merleau-Pontyho pojetí těla tím, že je budeme zpětně explicitně konfrontovat právě s ontologickými kategoriemi subjektu a objektu.

1 Práce na tomto textu byla podpořena grantem GA UK č. 617912: „Interpretace Merleau-Pontyho projektu ‚nové ontologie‘ s pomocí nevydaných rukopisů“.

2 Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii II*. Přel. E. Kohák a kol. Praha, Oikúmené 2006, např. s. 72.

3 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*. Přel. J. Čapek. Praha, Oikúmené 2013, s. 113.

4 Srv. Merleau-Ponty, M., *Viditelné a neviditelné*. Přel. M. Petříček. Praha, Oikúmené 1998 (originál: *Le visible et l'invisible*. Paris, Gallimard 1964; u překladů, kde není vyznačena korespondence s originálem, budeme číslo strany originálu uvádět za lomítkem po paginaci překladu), s. 195/250: „Problémy, vytyčené ve *Fenomenologii vnímání*, jsou neřešitelné, protože v této knize jsem vycházel z rozlišení ‚vědomí – ‚objekt‘ –“.

Tvrdí-li Husserl, že vlastní tělo se ve vnímání ukazuje jako objekt (v epistemologickém smyslu předmětu zkušenosti i v ontologickém smyslu dimenze bytí), je v první řadě třeba toto tvrzení posoudit s ohledem na to, jak se objekt ve vnímání skutečně a konkrétně dává. Aplikujeme-li však Merleau-Pontyho koncepci vnímání předmětu na případ vnímání vlastního těla, nelze než konstatovat, že tělo ve smyslu předmětu předpokládá tělo ve smyslu „vykonavatele perceptivních intencí“, protože právě ono musí každý předmět nejprve uchopit, fixovat, aby se vůbec ukázal. Faktický rozbor vnímání vlastního těla odhaluje tělo-předmět, které Husserl považuje za jednu s „originárních“ vrstev jevení těla, jako co do svého smyslu odkázané na tělo ve smyslu „vykonavatele“ vnímání, čímž jej právě odhaluje jako nikoli originární. Není-li tělo-předmět původním způsobem danou součástí jevení těla, zbývá ovšem ještě explicitně určit ontologický status onoho těla v původnějším smyslu, na které je to první ve svém smyslu odkázáno. Řekneme-li, že je to tělo „fenomenální“, jak činí Merleau-Ponty ve *Fenomenologii vnímání*, nesklouzneme tím jednoduše k subjektivistické antitezi, která si tělo-předmět vyžaduje jako protipól, a tedy neřeší problém?

Merleau-Pontyho popisy těla však umožňují určit jeho vztah k „subjektivním“ a „objektivním“ fenoménům ještě jiným způsobem než tak, že by se nakonec opíral o nějaký typ korelace dvou o sobě ustavených ontologických řádů. Sama operace, jejímž prostřednictvím tělo jakožto vykonavatel vnímání vynáší na světlo tělo-předmět, totiž poukazuje na tělo ve smyslu ontologicky svébytného pole, jehož vnitřní strukturací v průběhu vnímání dochází k vystoupení těchto fenoménů nadaných subjektivním a objektivním významem. Subjektivní i objektivní rozměr těla vždy vystupuje jediné na určité, jim oběma společné půdě, která umožňuje jejich cirkulární podmínování v průběhu vnímání, a která je tedy sama neredukovatelná na pouhý vztah mezi již nějak ustavenými členy těchto řádů. Způsob bytí těla vykazuje svébytný smysl bytí, který je prostorem či dimenzí výměn tohoto druhu. Pokud se nám podaří právě nastíněnou argumentační linii úspěšně rozvinout, budeme v našem textu nakonec ještě moci objasnit, jak Merleau-Ponty takto odhalený smysl bytí – pro který později bude používat výraz tělesnost (*chair*) – lze dále odkrývat i mimo tělo ve vlastním smyslu.

Obraťme se nejdříve k textu *Fenomenologie vnímání*, abychom s jeho pomocí upřesnili, v jakém smyslu vůbec existuje „objekt“ vnímání. Zkoumání objektivních (mechanických, fyzikálně-chemických) poškození těla co do jejich důsledků pro vnímání ukazuje, že např. poškození určité části mozku nemá za následek ztrátu jistého typu *obsahů* vnímání – jak by se dalo předpokládat, pokud by mezi řády objektu a subjektu měl v těle existovat nějaký typ ontologické koordinace, na němž by pak bylo založeno jeho epistemologické fungování. Místo toho takové poškození nivelizuje strukturovanost

vnímání jako celku, způsobuje ochuzení jeho organizace a snižuje jeho vnitřní členění.⁵ Obecně vzato tak každý tělesný podnět, který je interpretovatelný jako objektivně existující, je živým tělem určitým způsobem „formován“ nebo „uchopován“, což znemožňuje vztah mezi podnětem a organismem jednoduše odvodit od tohoto podnětu.⁶ Každá událost z řádu „objektu“ má určitou váhu a ukazuje se ve vnímání nějakým konkrétním způsobem pouze v závislosti na celkové rovnováze živého těla, tj. také na způsobu, jakým jí „vychází vstříc“,⁷ jaké místo pro ni nalézá v poli svých možných způsobů chování.

Způsob, jakým objektivní události existují pro tělo, umožňuje ještě přesněji vyložit fenomén „přízraku“ amputované končetiny. Nervová zakončení zbylá po amputaci mohou namísto samotné ruky působit jako impuls pro to, abychom s objektivně již neexistující končetinou počítali jako s něčím, co i nadále působí svou vahou ve vnímání a pohybu. Dosavadně platná celková soudržnost živého těla či jeho předešlá životní rovnováha v tomto případě dočasně setrvává jako něco, co strukturuje pole možností vnímání v rozporu se skutečnými možnostmi subjektu, tedy co i nadále ukazuje význam věcí jako něčeho „k uchopení“, i když ruka schopná uchopování již chybí.⁸ Vyoperování nervových zakončení odstraní to z objektivního, co „přízrak“ motivuje, a on mizí. Ustupuje-li časem i sám od sebe, je to naopak proto, že postupně dochází k úpravě rovnováhy stávajícího „tělesného schématu“ či pole mých možných vnímání prostřednictvím „motivace“ ze strany věcí. Krátce shrnuťto: dvě v objektivním ohledu odlišná jsoucna, končetina a po její amputaci zbylá nervová zakončení, mohou být živým tělem vnímána jako nadaná jedním a tím samým významem, jako uchopitelnost věcí.

Ukazuje se tak, že „objektivní“ části těla, stejně jako vnější objektivní působení na toto z objektivního hlediska pojímané tělo, obecně vzato veškerá „objektivita“ ve vztahu k tělu, tedy svůj význam získávají pouze v závislosti na celkové rovnováze těla jakožto živého organismu, tj. jsoucna, které se vyznačuje jistou typickou vnitřní „soudržností“ či vzájemnou organizací svých částí. Proto také Merleau-Ponty říká, že „duše“ se rozprostírá po celém těle a nelze ji uzavřít v nějaké centrální oblasti. Živý organismus není objekt, na který by z nějakého bodu kauzálně „působila“ duše. Objektivní i subjektivní tělo je v těle všude, a proto principiálně nelze určit rovínu či onen „bod zvratu“,⁹ ve kterém by se duše stýkala s tělem a kde by docházelo k průtnutí fyziologických a psychologických popisů a způsobů vysvětlení těla.

5 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 107-108.

6 Srv. tamtéž, s. 109.

7 Tamtéž; srv. tamtéž, s. 110: „Předpokladem exterocepce [...] je, že podněty jsou zformovány.“

8 Srv. tamtéž, s. 116-118.

9 Husserl, E., *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., s. 153.

Z této Merleau-Pontyho interpretace případů tělesného poškození, stejně jako z rozborů patologií vnímání vlastního těla, které uvádí jinde, je tak již zřejmé, že vztah mezi objektivním a subjektivním rozměrem těla není možné považovat za nějaký typ korelace či paralelního uspořádání, které by samo o sobě umožňovalo určovat jejich vztahy pouhým vzájemným přiřazením členů oněch dvou řad. Tělo je podle Merleau-Pontyho „dvojznačné“ jsoucno,¹⁰ což nakonec znamená, že události zaznamenané pouze z hlediska subjektivního nebo objektivního řádu neumožňují samy o sobě vyvozovat nějaké konkrétní důsledky pro řád druhý. Např. z hlediska objektivistické fyziologie není tělo vysvětlitelné nikoli z faktických důvodů, proto, že by bylo příliš komplexním objektem, nýbrž proto, že je jsoucnem, v jehož fyziologických procesech hraje roli význam, který pro toto tělo události mají, tj. jejich místo v jeho celkové rovnováze.¹¹ Význam události z hlediska druhého řádu je možno odhalit pouze na základě pochopení toho, jakým způsobem zasahují do této celkové rovnováhy konkrétního živého těla, a ta se vždy ukazují jako psycho-fyzická, jako zároveň subjektivní i objektivní.¹² Podle Merleau-Pontyho se tedy vztahy mezi „psychičnem“ a „fyziologičnem“ stávají pochopitelnými pouze na základě „ústředního fenoménu“,¹³ jenž určuje tuto rovnováhu a kterému ve *Fenomenologii vnímání* říká „existence“ či „bytí ke světu“. Subjektivita (vnímám) i objektivita (vnímané) se tedy v kontextu živého těla ukazují jako pochopitelné pouze z hlediska *celku vnímatelného vnímajícího* jakožto jisté nedílné jednoty bytí. Z tohoto konstatování zde pro nás ovšem ještě vyplývá, že zbývá jasně určit ontologický status tohoto vnímatelného vnímajícího, této „existence“, což v první řadě znamená explicitně pochopit její vztah k samotným ontologickým řádům subjektu a objektu.

Vraťme se proto nyní k Husserlovu příkladu vzájemně se dotýkajících rukou jako k momentu, kdy vnímám vnímající tělo.¹⁴ Podle Husserla se vlastní tělo konstituuje pomocí hmatu, jakožto jednota spolupojímání subjektivních počitků s objektivními kvalitami, tedy formou „lokalizace“ pole subjektivních počitků prostřednictvím jejich koordinace s objektivní rozprostraněností. Jak nyní máme chápat vnímání vlastního těla, vezmeme-li v potaz Merleau-Pontyho právě shrnuté výklady závislosti smyslu vnímaného na celkové rovnováze vnímajícího?

10 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 132 a *passim*.

11 Srv. např. tamtéž, s. 89.

12 Srv. tamtéž, s. 124: fyziologično i psychično nejsou ani *samy o sobě* pochopitelné jinak než jako „orientovány k jistému intencionálnímu pólu či k určitému světu“, který však zároveň vždy odpovídá možnostem daného organismu.

13 Tamtéž, s. 121.

14 Merleau-Ponty se ve svých textech opakovaně vrací k této situaci, a to s explicitním odkazem na Husserla i bez něj. Srv. zejména tamtéž, s. 128-129; a též Merleau-Ponty, M., *Viditelné a neviditelné*, c.d., zejména s. 19/24, 130/174, 143/192.

Merleau-Ponty ukazuje, že tělo vystupuje jako předmět jen na základě a na pozadí zcela specifického záměru či perceptivního projektu.¹⁵ V poli svého jednání a vnímání jsem původně zabydlen bez toho, aby pro mne bylo mé tělo, jakožto prostředek, pomocí kterého dosahuji svých cílů, spolupřítomno jako předmět.¹⁶ Vnímat své vlastní tělo jako předmět znamená převrátit naruby jeho původní orientaci a možnosti, které mi dává, nasměrovat na ně samotné.

Abych nadto své tělo mohl chápat jako objekt ve smyslu jsoucna neutralizovaného vzhledem k mým účelům, tj. nadaného stejným významem pro všechny, je k tomu zapotřebí vytvořit uměle zkonstruované pozadí mého jednání, tj. opustit chápání těla jako vnímajícího, nedržet se pouze jeho aktuální pozice a pohybů, nýbrž chápat je pouze jako jednotlivý případ bohatšího souboru možností. Když se pouze hodlám pouze poškrábat někde na těle, vůbec „neprocházím přes objektivní svět“.¹⁷ Ve *Fenomenologii vnímání* Merleau-Ponty v tomto smyslu ukazuje, jak člověk s poškozením mozku, jehož perceptivní pole je v důsledku toho ochuzeno co do své členitosti, již vnímá prostor svého těla pouze jako „vnější stránku svého obvyklého jednání“,¹⁸ a není s to jej chápat jako „objektivní prostředí“, ke kterému se lze vztahovat prostřednictvím v praktickém ohledu neutrálních, tj. objektivních významů. Vnímat své tělo jako úsek objektivního prostoru tedy předpokládá diferenciaci, která přesahuje rovinu existence těla v nějaké konkrétní situaci, tedy vnímající tělo v původním smyslu.¹⁹

Mé tělo je pro mne původně tím, co mi umožňuje se pohybovat, zaujmout vůči vnímanému předmětu optimální polohu, a tak přivést k optimální danosti jeho kýžené vlastnosti, „uchopit“ jej, „zaostřit“ či „fixovat“. Tělo a předměty jsou dvěma polarizacemi jednoho „pole“ či „systému“, jak Merleau-Ponty říká, a existují pouze ve vzájemné závislosti a rovnováze: má vjemová intence vždy komplementárním způsobem odpovídá pohybu a postavení mého těla a konfigurace vjemu zase implikuje jistý postoj, jistý pohyb, jisté uchopení,

15 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 160-161.

16 Tamtéž, s. 143: „To, čím hýbeme, nikdy není naše objektivní tělo, nýbrž naše tělo fenomenální [...]“. Je sice pravda, že nikdy nehýbu svým tělem jakožto objektem, nicméně platí, že se přitom mé tělo-objekt hýbe. Jestliže nám jde právě o to pochopit tuto ontologickou „dvojnáznost“ těla, jak jsme již nastínili v úvodu, pak Merleau-Pontyho odkazování na „fenomenální tělo“ podle našeho názoru neřeší skutečný problém, protože tak fenomenální tělo uchopujeme pouze jako protiklad těla objektivního. Konstatování tohoto vztahu vzájemného vylučování, jak je provedeno ve *Fenomenologii vnímání*, nám nepostačí, tak jako nakonec nepostačilo Merleau-Ponty mu samotnému, a bude nutné vymezit jejich vztah pozitivním způsobem.

17 Tamtéž, s. 143; srv. tamtéž. 149: rozdíl mezi konkrétním „poškrábat se při štípnutí“ a abstraktním „ukázat na hřbet levé své ruky“ spočívá v tom, že „pozadím konkrétního pohybu je daný svět“, kdežto „pozadí abstraktního pohybu je naopak konstruováno“.

18 Tamtéž, s. 141.

19 Srv. tamtéž, zejména s. 160-163.

jisté vnímání v aktivním smyslu slova.²⁰ Právě z tohoto důvodu např. také platí, že za stavu nehybnosti ztrácí vnímání těla a předmětů, které se jej dotýkají, na rozlišenosti, tedy že pohyb uskutečňující perceptivevní intenci sám přispívá ke strukturovanosti vnímaného.²¹ Prostor těla a perceptivevní intence si navzájem fixují své kontury, vytyčují si existenci. To, co mi tedy teprve umožňuje dospět k oněm „kvalitám“, které Husserl ve svém popisu dotýkajících se rukou přiřazuje do řádu objektu (hladkost, hrubost, teplo atp.),²² je tělo, které mne na cestě k tomuto zaostření vnímaného nese. A to není objektivní tělo určené jako vyznačující se těmito kvalitami, nýbrž právě tělo jakožto nositel a vykonavatel mých intencí něco vnímat, jako to tělo, které mi vůbec umožňuje do řádu vnímaných objektů vstoupit, tedy také vnímat jako téma, či dokonce objekt i tělo samo.²³ Polarizace pole zkušenosti, ke které dochází při tematickém vystoupení našeho těla (při dotýkání se sebe sama nebo při vnějším podráždění), podle Merleau-Pontyho způsobuje, že daná část těla „vystoupí z anonymity“,²⁴ přechází ze své existence po způsobu horizontu vnímání předmětů do pozice toho, vůči čemu se horizont celku mého těla sám reorganizuje. Tělo se tak samo stává figurou a tématem, na základě čehož může také být neutralizováno co do svého významu a zkoumáno jako objekt v ontologickém smyslu slova.

Vykonavatel vnímání je tedy naše tělo ve smyslu proměnlivého soudržného horizontu či pole, schopného se organizovat s ohledem vůči něčemu, co do něj vstupuje. Vezmeme-li vážně tento popis těla na rovině vnímání, tj. uvědomíme-li si, že tělo je v první řadě vykonavatel vnímání, nemůžeme již do jeho ontologické charakteristiky spoluzahrnout pojem objektu, jak ve svých popisech činí Husserl. Tělo je totiž v tomto smyslu onou v každém vnímání předpokládanou *normou*, vůči níž se vnímaný objekt ukazuje jako *odchylka*. Je oním vždy předpokládaným „systémem“, který zahrnuje vníma-

20 Srv. tamtéž, s. 144: Předměty se subjektu ukazují „jako póly jeho působení, kombinací svých hodnot definují určitou situaci [...]. Tělo je jen jeden prvek v systému subjektu a jeho světa.“

21 Tamtéž, s. 146; srv. tamtéž, s. 159 (poznámka č. 81): bylo ukázáno, že „přivázaný pes nevnímá stejně jako pes, který se může svobodně pohybovat“; podobně člověk s mechanickým poškozením mozku, jehož perceptivevní a pohybové pole se z toho důvodu vyznačuje nižší strukturací, než je tomu u normálního člověka, „disponuje svým tělem pouze jako jakousi beztvárovou masou, do níž jsou zaváděna rozlišení a členění právě a jen skutečným pohybem“ (tamtéž, s. 148); takový člověk potřebuje k vykonání požadovaných úkonů, které nevyplývají zcela bezprostředně z jeho situace, určité „přípravné pohyby“, které tuto situaci navozují.

22 Srv. Husserl, E., *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., s. 139 n.

23 Srv. Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 183 (poznámka č. 127): tělo musí být definováno nikoli „jako předmět mezi ostatními předměty, nýbrž jako nositel [véhicule] být ke světu“; jinde používá Merleau-Ponty výraz „agent“. Merleau-Ponty v tomto bodě samozřejmě sám navazuje na Husserlovu myšlenku těla jakožto orgánu vnímání a centra orientace, viz zejména Husserl, E., *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., s. 150 n.

24 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 147.

né objekty do svého středu tím, že vůči nim zaujme optimální polohu, že svým pohybem a postavením odpovídá na jejich specifika. V tomto smyslu je vnímající tělo *neměnnou perspektivou*, měřítkem, „matricí“ či „etalonem“ každého vnímání²⁵ – z principu tedy nikoli objektem, něčím, vůči čemu mohu svou polohu měnit svobodně tak, abych do nekonečna rozvíjel jeho různé aspekty a přiváděl je k názorné danosti. Ze samotné struktury vnímání vyplývá, že své tělo nemohu tematicky vnímat, nakolik je vnímajícím, a že jej zároveň vždy vnímám na pozadí každého tématu vnímání, tj. že jej vnímám nikoli jako téma, nýbrž jako horizont každého tématu.²⁶ Vnímá-li tělo, je tím, co je s to zaujmout vůči vnímanému patřičný postoj, což vylučuje, abych zároveň zaujímal patřičný postoj vůči němu. Potřeboval bych k tomu nějaké jiné tělo.

Mé tělo tedy předmětně vystupuje jen na základě jistého aktu mého těla jakožto „vykonavatele“ či „nositele“ vnímání, stejně jako „vnější“ předměty. Vystupuje jako předmět až tehdy, když je pole mé tělesnosti zcela specifickým způsobem rozčleněno a polarizováno, až tehdy, když se tělesnost jakožto horizont schopný organizovat se kolem určitého centra zorganizuje kolem některého ze svých vlastních úseků. Říká-li Merleau-Ponty, že „přítomnost a nepřítomnost vnějších předmětů jsou variacemi uvnitř prvotního pole přítomnosti, uvnitř perceptivní oblasti, [že] jsou variacemi, které má mé tělo ve své moci“²⁷ je toto pojetí třeba aplikovat i na tělo samo a jeho ontologický status myslet až na tomto základě. „Objektivní kvality“ své ruky objevují jediné tak, že je nahmatávám nebo pozoruji pohledem, což je situace, kdy tělo není pouze horizontem vnímání a tím, co náležitě mění svou pozici s ohledem na nějaké „cizí“ vnímané jsoucno, nýbrž kdy je zároveň také tímto centrálním bodem mých uchopujících pohybů. Držíme-li se tedy důsledně toho, jak se nám tělo ukazuje, není tělo ve smyslu objektu předpokladem, nýbrž *produktem* tohoto specifického aktu zaujetí pozice těla jakožto vykonavatele či nositele vnímání, při kterém se organizuje kolem sebe samého. Jinými slovy: vystoupení těla jako předmětu je událostí, která se děje formou restrukturační určitého pole, jímž je tělo jakožto zároveň vykonavatel perceptivních intencí i to, k čemu mohou být nasměrovány. Co do svého smys-

25 Srv. např. Merleau-Ponty, M., *La Nature*. Paris, Seuil 1995, s. 279: „tělo je měřítkem světa [...] není masou hmoty, je *etalonem* věcí.“ Překlady citací Merleau-Pontyho v češtině nepublikovaných textů jsou mé vlastní.

26 Srv. Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 126: „své tělo vnímám neustále“, „zůstává na okraji všech mých vjemů“. Tamtéž, s. 118: „mám vědomí o svém těle prostřednictvím světa“, tělo je „uprostřed světa nepovšimnutým prvkem, k němuž všechny věci přivracejí svou tvář [...] mé tělo je osou světa“.

27 Tamtéž, s. 128.

lu jakožto jevů i jakožto pojmů jsou proto jak tělo-objekt, tak tělo-subjekt²⁸ *výsledkem vnímání*, tj. *produktem analýzy či specifické vnitřní strukturace těla v původním smyslu*.

Dosud jsme probrali zejména důvody, na základě kterých lze pochybovat o tom, že význam typu „objekt“ je součástí způsobu, jakým se původně dává vlastní, vnímající tělo. Už jsme však také naznačili, že ze stejných důvodů lze v našem kontextu vést polemiku také proti pojmu subjektu. Z výše nastíněných výkladů vyplývá, že např. není přesné označovat tělo výhradně jako „orgán“ duše, tj. jako duši privilegovaně vlastněný předmět, který by sloužil k uskutečňování či naplňování významových intencí, které by mu ona udílela, a který by tuto činnost prováděl nedokonale, jaksi pouze z faktických důvodů. Co se týče vztahu k významu, není tělo něco, čehož podstatou je pouze uskutečňovat mé čisté egologické intence, není předmět nejbližší mému konstituujícímu *ego*.²⁹ Tělo je, jak říká Merleau-Ponty, v první řadě předem daný způsob diferenciací a organizace světa, který mi vůbec nějaké možnosti nabízí, a do nichž jsem tedy „já“, s Heideggerem řečeno, „vržen“ ještě dříve, než je mohu chtít realizovat jako vpravdě *mé*, tj. jako jisté kvality „subjektu“. Tělo není ani tak „můj“ předmět, jako „já“ jsem vždy již okruhem možností jednoho těla a ten, kdo si *vůči nim* eventuálně vydobývá jistou svobodu a distanci. Tělo, jak Merleau-Ponty také říká, je „neosobním jsoucnem“, „anonymní a obecnou existencí“, ve vztahu k Já je „vrozeným komplexem“ v psychoanalytickém smyslu.³⁰ Osobní existence následně pouze „vytěšňuje“, jak Merleau-Ponty píše, tento komplex takřka neosobní organické existence, zatlačuje jej na pozadí *mých* aktů a *mé* osoby. Tato má osobní, egologická existence formou „čistého subjektu“ je pouze krajním případem, vyhocením mé neosobní, „organické“ a tak říkajíc automatické existence.³¹ Tělo i v *mých* nejosobnějších zkušenostech nadále působí svou vahou, funguje jako „setrvačnick“ mé masivní, o sobě zprvu nevědoucí existence.³² Subjektem je původně *personne*, nikdo konkrétně a libovolně kdokoli, „ono se“ (francouzské *on*, německé *Man*).³³ Já se stává trvaleji skutečným, „subjektem“ v silném slova smy-

28 Tělo-subjekt zde chápeme jako „fenomenální tělo“ z *Fenomenologie vnímání* a jako „pole lokalizace počítků“ z *Idejí k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*.

29 Formulaci tohoto typu používá Husserl, srv. týž, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., s. 145.

30 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 118-120.

31 Srv. zejména tamtéž, s. 120. Tamtéž: „osobní existence vytěšňuje organismus, ale nemůže jej ani překonat, ani se vzdát sama sebe, a stejně tak jej nemůže redukovat na sebe samu, ani redukovat samu sebe na něj“.

32 Merleau-Ponty, M., *Résumé de cours*. Paris, Gallimard 1968, s. 67.

33 Merleau-Ponty, M., *Rukopisy uložené v Bibliothèque nationale de France* (dále citováno jako BNF), svazek VIII, s. 345. Merleau-Ponty se s touto myšlenkou explicitně odkazuje také na Heideggera, např. tamtéž sv. VI, s. 190v: *Dasein* lze původně definovat jako *Man*.

slu, až na základě uchopení této situace, na základě formulace a artikulace – tedy stejně jako v případech, kdy se tělo stává objektem, na základě vyostřené profilace mé před-objektivní a před-subjektivní existence a na pozadí zcela specificky konstruované situace. „Konstituující vědomí konstituujeme na základě zřídkačného a bolestného úsilí,“³⁴ řekne později Merleau-Ponty; subjektivita je výsledek určité strukturační práce vykonané na existenci, která proto také nemá tuto „čistou subjektivitu“ ve svém základu. Karteziánské *cogito* je třeba nejprve formulovat, aby *ego* existovalo jako *ego*, tj. aby vystoupilo z nedílného pole nerefektovaného života, ve kterém jsem promíšen s jedním organickým tělem, s „cizími“ lidmi a vůbec s „vnějším“ světem, a prohlásilo o sobě, že jeho podstatou je intencionalita, vlastní a vnitřní držení vnějšího a cizího. Toto prohlášení již pouze staví na všem tom, co nevlastního a nezvnitřnitelného jej umožnilo, čímž to zároveň zamlčuje.

Je tedy zřejmé, že rozborem původního fenoménu těla v jeho vztahu k řádům objektu a subjektu lze rozvést dva symetrické argumenty. Ukazuje se, že oba tyto řády mají jisté předpoklady, které jsou nám poskytovány tělem, jak se ukazuje ve fenomenologickém popisu, tj. tělem ve smyslu pole, jehož vnitřním členěním dochází k vystupování jistých pólů či figur, které chápeme jako subjektivní a jako objektivní.

Tato priorita ontologicky nedílného pole, kterou Merleau-Ponty v průběhu svého života čím dál jasněji formuluje ve vztahu k navzájem protikladným ontologickým řádům subjektu a objektu, ostatně také neplatí pouze takto obecně, nýbrž definuje jednotu těla jako takového, a proto i jakýchkoli úseků, které na něm lze izolovat. Merleau-Ponty ve *Fenomenologii vnímání* velmi detailně ukazuje, jak jsou jednotlivé úseky jak objektivního, tak subjektivního těla nepochopitelné bez ostatních, jak jsou tedy z filosofického hlediska opět abstrakcemi, které se přinejlepším pouze navzájem kompenzují. Tak např. jednotlivé smysly jsou „produkty analýzy“ a původně spolu fungují v „nerozlišené jednotě“.³⁵ Podobně „smyslová kvalita“ je „odpovědí na určitou otázku mého pohledu“³⁶ čili opět krystalizací v určitém poli, kde se postavení mého těla a postavení věci organizuje tak, že jedno musí brát ohled na druhé. A z těch samých důvodů musíme totéž říci o vztahu jednotlivých fenoménů k jednotě vnímané věci: jsou opět figurou na určitém pozadí a pokus o jejich

34 Merleau-Ponty, M., *Filosof a jeho stín*. Přeložil J. Fulka. In: Novotný, K. (ed.), *Co je fenomén? Červený Kostelec–Praha, Pavel Mervart–Oikúmené 2010*, s. 108 (originál in: Merleau-Ponty, M., *Signes*. Paris, Gallimard 1960, s. 392).

35 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 159 (poznámka č. 81): „jak čistá hmatová zkušenost, tak čistá vizuální zkušenost [...] jsou výtvořiny analýzy“; srv. tamtéž: „zrakové představy, hmatová data a motorika jsou třemi fenomény, které byly vyděleny z jednoty chování.“

36 Tamtéž, s. 282; srv. rovněž tamtéž, s. 109, 118 a týž, *Viditelné a neviditelné*, c.d., s. 128/171 (poznámka č. 42): „Vidění je otázka a odpověď.“

izolaci vede k závěru, že jakožto izolované jsou neuchopitelné, tj. že jejich smysl je odkázán na organizaci, ze které vystupují.

Již jsme naznačili, že obdobný vztah nalézáme i v situaci, kdy se tělo dotýká samo sebe. Platí-li, že tělo-objekt předpokládá tělo jakožto „nositele“ či „vykonavatele“ existence a subjektivity, tj. tělo, které jej vynese z jeho horizontové, anonymní a netematické existence jakožto „pole vnímání“, pak z toho vyplývá, že vnímající tělo nemůže být spoluvyžděno pomocí pojmu těla-objektu, jak se o to pokouší Husserl vycházející z karteziánské ontologie. Bez před-objektivní, tj. konstituci předcházející, jednoty mého těla by pravá ruka nikdy nemohla „nalézt“ nějaké počítky při doteku levé „konstituované“ ruky.³⁷ Tvrdit, že se jedna ruka dotýká druhé jako objektu a následně *na něm* spolupojímá počítky, znamená zamlčovat konstitutivní roli těla ve zkušenosti, tj. zamlčovat, že na horizontu objektivních kvalit mého těla musí být spolupřítomno tělo jakožto vykonavatel a nositel mé perceptivní intence, to tělo, které při doteku obklopuje dotýkané místo a je s to se právě jakožto ono „pole lokalizace počítků“ kolem něj uspořádat jako kolem svého středu. „Vnímající“ a „vnímané“ mají smysl pouze jako dvě vzájemná vychýlení v rámci jednoty pole mého těla. Dotyk sebe samého nekonstatuje „krytí“ nějakého objektu s určitými subjektivními počítky, nýbrž tak říkajíc nahlas vyslovuje do té doby v pozadí stojící propojenost odlišných úseků vnímání, polarizuje orientovanou vjemovou intenci jednotného pole těla na vnímané a vnímající. Tělo se může dotknout samo sebe jedině proto, že mezi oním dotýkaným „vnějškem“ mého těla a jeho dotýkajícím se „vnitřkem“ existuje vnitřní souvislost či soudržnost jednotné půdy, díky níž je jedno vždy na horizontu druhého – právě ta souvislost, kterou Husserl zakrývá ve chvíli, kdy tvrdí, že se dotýkám sebe jako objektu, a právě ta souvislost, která neexistuje v ontologii, kde mezi subjektem a objektem je „propast“ a pouze jednosměrně orientovaná, centrifugální korelace.³⁸

Tělo této centrifugální intencionalitě³⁹ tak říkajíc stojí v cestě při jejím návratu k sobě samé. Husserl se snaží vyjádřit i onen centripetální vztah, zasazení „subjektu“ do řádu „objektu“, pomocí centrifugální představy: *mé* tělo je opět konstituováno čistým *Já*, zasazenost počítků do řádu objektu je

37 Tento argument jsem detailně rozvedl v textu: Halák, J., Merleau-Pontyho ontologická interpretace Husserlova pojetí těla jako „dvojitě jednoty“. *Filosofický časopis*, 62, 2014, č. 3, s. 339-354.

38 Srv. Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Přel. A. Rettová a P. Urban. Praha, Oikúmené 2004, s. 101-102.

39 Kromě výše citovaného může být popsána ještě např. takto: Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., s. 103: „cokoli, co je předmětné v nejšířším slova smyslu, je myslitelné jen jako korelát možného vědomí, či přesněji, jako korelát možného ‚myslím‘, a tudíž jako vztáhnutelné k čistému Já“. Srv. také pasáže o „paprsku“ vědomí apod.: tamtéž, např. s. 101 a 107. Merleau-Ponty tuto představu smyslu kritizuje na několika místech ve *Viditelném a neviditelném*.

opět konstituována, tj. spolupojímána na určité věci. Proto také vše to, co Husserl říká o těle jako o jsovcu nadaném určitými smysl spoluurčujícími vlastnostmi, tj. možnostmi svobodně se pohybovat a funkcí být nulovým bodem orientace ve vztahu ke všemu jsovcímu,⁴⁰ právě zjevně neaplikuje na popis konstituce těla samotného. Tělo jakožto „orgán“ vnímání je pro něj „polem lokalizace počitků“, přičemž však „lokalizací“ počitků samu vykládá jako koordinaci s objektivním řádem rozprostraněnosti, tedy jako na něm v jednom ohledu založenou. Husserl ke svému popisu těla jako vnímajícího paradoxně potřebuje tělo konstituované, tělo-objekt.⁴¹ Nepopisuje tělo-orgán z hlediska těla-orgánu, které je subjektem vnímání, ale z hlediska konstituujícího vědomí, pro které je z principu objektem a něčím vnějším. Svoji tělesnost podle něj pociťují pouze tak, že se tento orgán stane objektem, resp. že se jeden z reálných objektů ireálného konstituujícího vědomí stane orgánem na základě toho, že na tomto objektu spolupojímá určité pole počitků. Ve světle předchozího výkladu lze však nyní tvrdit, že tím Husserl převrací vztah mezi tím, co je původně dáno, a tím, co je produktem analýzy této původní danosti. Jádrem Merleau-Pontyho přínosu k analýze těla je třeba vidět právě zde: odhaluje totiž onu souvislost mezi subjektivními a objektivními aspekty těla a ukazuje, že jsou z ní abstrahovány, tj. že je vůči nim původnější.

Podstata výše zmiňované „dvojznačnosti“ těla tak nespočívá v tom, že by bylo subjektem a objektem zároveň, „dvojitou jednotou“ (Husserl), nýbrž v tom, že ontologicky vzato není *ani jedním*. Jeho jednota je ve vztahu k objektu „před-objektivní“⁴² a ve vztahu k subjektu „anonymní“⁴³ tj. před-subjektivní. Tělo je ontologicky nedílným polem soudržnosti, okruhem určitých možností vzájemné výměny, ze kterého mohou vystoupit „subjektivní“ a „objektivní“ fenomény jako *jeho* polarizace či krystalizace; toto pole tedy nemůže vystoupit jako *jejich* „propletení“, jako *jejich* „spolupojímání“ ve smyslu samostatné myslitelných významových „vrstev“. Pokud vystupují, pak jedině jako figury, které vždy implikují pozadí tohoto pole. Tělo jako objekt proto vůbec původně není kognitivní *komponentou*, jednou z „originálních vrstev“ vnímání vlastního těla: není při něm „spolupojímáno“, nýbrž z něj nanejvýše může být abstrahováno. Souhrnně je tedy třeba tvrdit, že tělo-objekt je nikoli nutnou pojmově-významovou součástí vlastního těla, nýbrž je zcela naopak *produktem analýzy* tohoto těla v původním ontologickém smyslu,

40 Srv. Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., s. 150.

41 Srv. např. Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, c.d., § 38, s. 145: „tělo, chápané již jako tělo (totiž jako věc, která má svou vrstvu lokalizovaných počitků), je orgánem vůle, jediným objektem, jenž je ve vztahu k vůli mého čistého Já bezprostředně spontánně pohyblivý.“

42 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 133 a *passim*.

43 Srv. tamtéž, zejména s. 120-121.

těla jako určitého pole výměny dotazování, „ohmatávání“ pohledem, rukou apod., a odpovídání ze strany světa. Tělo-objekt je výsledkem určitého uspořádání situace těla ve zcela jiném smyslu, je v tomto uspořádání implikováno a není bez něj pochopitelné.

Na rozboru Husserlova pojmového uchopení těla jako „dvojitě jednoty“ vidíme, že vždy zachycuje pouze abstraktní momenty hlubší souvislosti těla, aniž by umožňoval porozumět samotným možnostem tohoto souvisení, že tedy pokus o to, chápat ontologickou jednotu těla pomocí představy zákonité korelace jeho proti sobě frontálně stojících, protikladných úseků, je odsouzen k nepřekonatelnému reflexivnímu zpoždění vůči fenoménu, se kterým se pokouší vyrovnat. Chce-li Husserl interpretovat pole souvisení subjektivních a objektivních aspektů těla jako zákonitou korelaci či nutné spolu-uchopování dvou řad prvků z tohoto pole vydělených, nutně předpokládá jejich nedílnou půdu a její specifický smysl bytí, místo aby je svým rozbořem popisoval a vykazoval.

Je-li původně dáno tělo ve smyslu ontologicky nedílného pole, potom „subjektivita“ těla jednoduše řečeno nemůže být *protikladem* jeho „objektivity“, potom je jedno i druhé pouze dvěma úseky jedné a téže cirkularity.⁴⁴ Merleau-Pontyho rozboru těla tak vedou dál než ke dvojitě vzájemné negaci kauzálního determinismu a transcendentálního idealismu, jak se nejčastěji ukazují ve *Fenomenologii vnímání*. Tato stále ještě aporetická poloha jeho filosofie je později zasazena do takového systematického pojmového rámce, který zbavuje tělo paradoxního charakteru a prezentuje je v plném slova smyslu jako pozitivně pochopitelný fenomén. Touto změnou rámce neztrácíme žádný z jevů, od kterých jsme vyšli: stále tu máme svobodnou, aktivně se dotýkající, „subjektivní“ ruku a ruku „objektivní“, pasivně dotýkanou, danou po způsobu předmětu, jakkoli nyní zřetelněji chápeme, že a jak spolu obojí nutně souvisí. Co se však díky odkrytí vazeb mezi těmito jevy zásadním způsobem mění, je jejich ontologický status. Důsledný popis těla jakožto specifického fenoménu vede k odkrytí půdy určitých souvislostí a má obecný ontologický význam, který je třeba náležitě rozvést a pochopit. Jakožto místo cirkularity mezi tázáním „subjektu“ a odpovídáním „objektu“ je tělo nadáno specifickým smyslem bytí, který má potenciál proměnit naše chápání všech ostatních jsoucen.

Nabývá-li jakékoli vůči tělu „vnější“ uspořádání svého smyslu pouze v horizontu uspořádání těla a jeho proměnou, může nakonec Merleau-Ponty říci, že věc je „druhou stranou mého těla“.⁴⁵ Již ve *Fenomenologii vnímání* Merleau-Ponty obdobným způsobem konstatuje, že „fyziologické vnímání“

44 Srv. Merleau-Ponty, M., *Viditelné a neviditelné*, c.d., s. 134/179-180.

45 Merleau-Ponty, M., *La Nature*, c.d., s. 335.

spočívá v tom, že „subjekt vede dialog s objektem, subjekt přejímá smysl, který je rozptýlen v předmětu“, čímž tento dialog „prostírá okolo subjektu svět, který k němu promlouvá o něm samém, a umisťuje do světa jeho vlastní myšlenky“.⁴⁶ Někjaký „subjekt“ může vůbec mít nějaký „objekt“ jedine proto, že je tu určitá společná půda, na kterou jejich setkání a jejich výměny poukazují. V tomto smyslu jsou pro Merleau-Pontyho tělo, jeho pohyb a jeho vnímání jistou schopností strukturae toho, co se zjevuje, „určitým způsobem tvarování či strukturae okolí“.⁴⁷ I jednotlivé smysly se při rozboru jejich fungování ukazují méně jako něco, co je určeno nepopsatelnou typikou „zvnějšku“ přicházejících kvalitativních obsahů, nýbrž spíše jako něco, co je definováno na základě „určitého způsobu, jak nabízí svůj předmět, svou epistemologickou strukturou, k níž se má kvalita jako její konkrétní uskutečnění“.⁴⁸ Na druhé straně platí, že „identita věci napříč perceptivní zkušeností je jen jiným aspektem identity vlastního těla v průběhu pátrajících pohybů“, a že je tedy „identitou stejného druhu: podobně jako tělesné schéma je i [věč] systémem ekvivalencí“.⁴⁹ „věč a svět mi jsou dány s částmi mého těla [...] v živoucím spojení, jež je srovnatelné či spíše totožné se spojením, které existuje mezi částmi mého těla samotného“.⁵⁰ Mezi vnímajícím tělem a vnímaným světem je tak nutno myslet tu samou spojitost, kterou jsme již našli ve faktu, že polarizací pole těla či vyhocením jeho cirkularity můžeme dospět až k tomu, že se tělo stává samo pro sebe předmětem.

Nemoc, ale také např. únava či spánek jsou opět jistou podobou strukturae pole těla či obecněji existence, avšak podobou deficientní, tedy nivelizací jejich členění, a tato změna schopnosti těla se organizovat koresponduje s odpovídající změnou organizace jevících se věcí. Když spím, nepřítomnost, do které jsem ponořen, má podobu nivelizace členění světa kolem mne; mé tělo však se světem i v průběhu spánku udržuje určité minimum vztahů, čímž mi v něm i nadále „vyznačuje místo“ a umožňuje, abych se vůbec probudil a následně ono dočasně rozvolněné členění obnovil.⁵¹ Na druhé straně návyky, paměť, učení, užívání nástrojů a obecně všechna kultura, tedy fenomény, které mohou přesahovat jednotu mého těla, nejsou podle Merleau-Pontyho projevy nějakého jiného, vyššího řádu existence, nýbrž právě

46 Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 174-175.

47 Tamtéž, s. 154.

48 Tamtéž, s. 153.

49 Tamtéž, s. 236.

50 Tamtéž, s. 257; srv. týž, *La Nature*, c.d., s. 283: tělo je definováno svým světem (či osvětím u zvířat), a ten je „neutrální ve vztahu k vnitřku a vnějšku“; vnitřek i vnějšek lze chápat jako Gestalt nebo strukturu.

51 Srv. Merleau-Ponty, M., *Résumé de cours*, c.d., s. 67. Srv. týž, *Le problème de la passivité. Le sommeil, l'inconscient, la mémoire. Notes de Cours au Collège de France (1954-1955)*. Paris, Belin 2003.

komplexnější strukturací světa, jak je mi již otevřen v onom způsobu dotazování, jímž je tělesně-perceptivní vztah ke světu. Kromě rozborů v samotné *Fenomenologii vnímání* lze tímto způsobem interpretovat i Merleau-Pontyho pozdější přednášky na jedné straně o pasivitě, paměti, spánku, nevědomí apod. a na straně druhé o malířství, řeči, algoritmu a dalších vyjadřovacích aktivitách. Obecně vzato, jakýkoli zásah do struktury mého těla i všeho, co si k sobě „přivtěluje“,⁵² zasahuje do podoby mého světa – a obráceně, moje existence se v nich prodlužuje. Merleau-Ponty tak od počátku pracuje s myšlenkou, že události odehrávající se na straně „světa“ a na straně „existence“ jsou izomorfní, že obojí lze popsat jako „Gestalt“ nebo jako „strukturu“, tedy jako polarizaci nějakého pole.⁵³ Tím, že Merleau-Ponty toto pojetí v padesátých letech rozšiřuje i na fenomény, které přesahují bezprostřední tělesně-perceptivní život a které lze mnohdy označit jako kulturní, vypracovává interpretační schéma, které umožňuje pochopit řadu jevů, které v klasické ontologii subjektu a objektu zůstávají paradoxem, podobně jako tomu bylo s tělem.

Jestliže lze tělo chápat jako pole polarizovatelné na vnímajícího a vnímatelné, pak je ovšem toto pole těla jako celek samo pouze jednou z polarizací pole světa, ve kterém nestojí subjekt a objekt proti sobě, nýbrž které je jediným okruhem tázání a odpovídání, vnímání a vnímatelnosti, a jejich nedílností. Viděno z druhé strany, okruh cirkularity či reverzibility mezi vnímajícím a vnímaným, „tázáním“ a „odpovídáním“, jehož je mé tělo právě na základě své typické a neredukovatelné „dvoznačnosti“ prototypem, nekončí s hranicemi mého těla, nýbrž je právě rozšířen, zasadí-li se do něj předmět, druhý člověk, zvíře apod. se svým bohatstvím odpovědí na otázky mého těla a jiných „nositelů“ mých intencí, jakými je pro Merleau-Pontyho zejména řeč, ale stejně tak i jiné kulturní výrazové prostředky, např. matematický algoritmus.⁵⁴ Existuje „určitý vztah viditelného k sobě samému, který mne prostupuje, a činí tak ze mne vidoucího, [...] kruh, který nevytvářím, nýbrž který mne vytváří“; věci jsou „to, co chybí mému tělu k tomu, aby uzavřelo svůj okruh“; druhý podobně jako já vytváří mezi sebou a věcmi „okruh, vkládá se mezi věci“.⁵⁵ Pole těla se s ohledem na jevení vůči tělu vnějších věcí ukazuje jako užší pole v nějakém širším; cirkularita, která definuje

52 Srv. zejména Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 187-188: tělo tak říkájíc anektuje jemu vnější předměty, jako např. klobouk, automobil, hůl; srv. např. také týž, *La Nature*, c.d., s. 346: tělesné schéma funguje takovým způsobem, že dochází k „přivtělování“ (*incorporation*) oblečení, předmětů, druhého atd.

53 Srv. Merleau-Ponty, M., *La Nature*, c.d., s. 343: „vjem a věc jsou izomorfní“; týž, *Fenomenologie vnímání*, c.d., s. 93: Gestalt v tomto díle Merleau-Ponty považuje „za něco původního“ (*originaire*).

54 Srv. Merleau-Ponty, M., *La prose du monde*. Paris, Gallimard 1969.

55 Merleau-Ponty, M., *Viditelné a neviditelné*, c.d., s. 137/183 (upravuji český překlad); týž, *La Nature*, c.d., s. 281; týž, *Préface*. In: *Signes*, c.d., s. 30.

jednotu pole mého těla, se ukazuje jako zvláštní případ obecnější cirkularity, která do sebe jako jeden ze svých úseků zahrnuje i věci, které jsou onticky vzato vůči mně vnější. V ontologickém ohledu tak lze věci chápat právě jako „prodloužení“ mé tělesnosti (nakolik má ontologický význam a je ontologickou dimenzí),⁵⁶ protože existují stejně jako mé vlastní tělo pouze natolik, nakolik jsou vřazeny do tohoto nedílného okruhu dotazování a odpovídání: svět se dostává mezi vnímající a vnímatelné „stránky“ mého těla a „mé tělo je mezi vnitřkem a vnějškem věci“.⁵⁷ Situace vzájemně se dotýkajících rukou ukazuje, že tělo je archetypem tohoto okruhu s obecným ontologickým přesahem,⁵⁸ totiž jednak místem, kde se privilegovaně ukazuje, protože přivádí frontální korelační ontologii subjektu a objektu na samé její meze, ale zejména také vůbec jeho otevřením jakožto dimenze, do které bude patřit nejen ono samo, ale *každé* jevící se jsoucno. Tělo nevysvětluje viditelnost věcí, nýbrž pouze „soustřeďuje tajemství rozptýlené viditelnosti“, shrnuje problém Merleau-Ponty.⁵⁹ Jinými slovy řečeno, to v těle je princip viditelnosti zřejmý, a to právě proto, že tělo je modelovým případem půdy „cirkularity“ a systému ekvivalencí mezi jejími jednotlivými úseky. Vzájemná soudržnost diferenciací tohoto horizontu či této dimenze, ona „reverzibilita, jíž se definuje tělesnost“,⁶⁰ je pak také něčím, o čem lze uvažovat jako o „živlu“ bytí, neboť je univerzálním prostředím, v němž cirkularita otázky a odpovědi ve věcech a v mém těle je pokaždé pouze zvláštním případem jednoho univerzálního pole výměn, profilování se jednoho na horizontu druhého. Z této perspektivy je již podle našeho názoru zřejmé, proč Merleau-Ponty nazývá zmíněný živel, obecnou dimenzi jevení a bytí „tělesnost“, *chair*.⁶¹ Tělo ve smyslu půdy, na které se odehrává cirkulární vytyčování daného v originále vůči tomu, komu se dává v originále, je „modelovým místem“ jevení.⁶²

56 Srv. např. Merleau-Ponty, M., *Viditelné a neviditelné*, c.d., s. 248/303. Srv. rovněž týž, BNF, c.d., sv. VII, s. 204v.

57 Tamtéž, s. 181.

58 Srv. Merleau-Ponty, M., *La Nature*, c.d., s. 346: „Tělo jako univerzální systém vnitřek-vnějšek. Promíšenost: existuje tedy nedílnost v mém těle, mezi mým tělem a světem, mezi mým tělem a ostatními těly, mezi ostatními těly navzájem.“

59 Merleau-Ponty, M., *Viditelné a neviditelné*, c.d., s. 133/178.

60 Tamtéž, s. 140/187.

61 Srv. Merleau-Ponty, M., BNF, c.d., sv. VII, s. 127: je třeba „ukázat, že vzájemná implikace věci v mém těle a mého těla ve věci znamená uznání tělesnosti“.

62 Zde předložený text lze proto chápat jako komentář k těmto Merleau-Pontyho větám: „Pokud se rozlišení subjektu a objektu v mém těle (a bezpochyby to platí i o rozlišení noése a noématu) ztrácí, ztrácí se i ve věci, jež je polem, k němuž směřují úkony mého těla, konečným místem, v němž se vyplňují jeho explorační činnosti, takže je zahrnuta do tétož intencionálního tkáníva jako toto tělo. Když se říká, že vnímaná věc je uchopována ‚jako ona sama‘ nebo ‚tělesně‘ (leibhaft), je třeba vzít to doslova: tělesnost smyslově pocitovatelného, tato hutná zrnitost zastavující exploraci, toto optimum, jež ji ukončuje, odrážejí mou vlastní vtělenost a jsou její

Merleau-Pontyho radikální převzetí problematiky vlastního těla tak vede i mimo oblast těla jako takového k opuštění řádů, které nedokázaly tělo s jeho „výměnami“ a „pohybem“ mezi vnímaným a vnímajícím pojmenovat, ústí do obecné změny ontologie. Rovnováha a vzájemné fundování mezi subjektivními a objektivními událostmi v těle, jedním slovem fakt, že tyto události je třeba chápat jako navzájem se implikující strukturace jednotného, nedílného ontologického pole, způsobuje, že tělo přestává být jakožto „pozoruhodně nedokonale konstituované“ jsoucnou (Husserl) tak říkajíc špatným příkladem subjektivně-objektové ontologie a stává se prototypem a význačným příkladem ontologie „syrového“ bytí, které je stejně jako ve své původnosti myšlené tělo polem zkušenosti, které tak říkajíc ještě nebylo domestikováno pomocí reflexe, které ještě nebylo fragmentováno na systém vztahů mezi izolovaně myslitelnými termíny, a které je tedy polem, mezi jehož vydílitelnými aspekty stále ještě sledujeme cirkularitu. Tělo jakožto prototyp jsoucná, které nakonec není reflexivně uchopitelné, protože jakožto uchopující právě patří do řádu uchopovaného, se stává východiskem ontologie, pro kterou je základní daností soudržnost nějakého pole, ontologická jednota horizontu jako takového, která na základě oné cirkularity každé reflexivní, zpředměťující uchopení ontologicky vůbec umožňuje a vždy podepírá.

Mé tělo je „vrozeným komplexem“, otázkou, kterou kladu dříve, než jsem s to si nějaké vybírat, a která mi proto přináší odpovědi ze strany světa dříve, než jej mohu dotazovat jakožto nějaká vůči němu odlišná a proti němu stojící subjektivita. Já, který mám zkušenost se světem tím, že jej strukturuji svým dotazováním, jsem sám nesen a strukturován světem, v první řadě tělem, které je z valné části neosobním organismem, v dalším pak vším tím, co Merleau-Ponty zahrnuje pod pojem Příroda, mým vztahem k věcem, lidem, zvířatům, a nakonec i řečí a všemi kulturními výtvořeny obecně. Jen tak lze podle Merleau-Pontyho pochopit subjektivitu v její konkrétnosti, tedy jako subjektivitu, která se může narodit, spát, onemocnět, mít dějiny, nějakou kulturu, atd., a jen tak lze pochopit objektivitu, která má sama své dějiny, tj. která je, krátce řečeno, „interpretovatelná“.

Z těchto důvodů – na rozdíl od jiných autorů – nechápeme Merleau-Pontyho zmínky o „tělesnosti světa“ jako nemístnou a vposledu iracionální extrapolaci, nýbrž spíše jako součást ontologického prohloubení základní myšlenky Husserlovy fenomenologie, jíž je intencionalita, myšlenka „korelace“ „subjektivního“ způsobu danosti a „objektivního“ daného. Přesněji řečeno, jde o Merleau-Pontyho radikální převzetí faktu, že mezi „subjektem“ a „objektem“ zkušenosti je nutno myslet nikoli pouze na jedné straně inten-

(Pokrač. pozn. č. 62) protiváhou.“ Merleau-Ponty, M., *Filosof a jeho stín*, c.d., s. 94/272. Totožnou myšlenku Merleau-Ponty uvádí i na jiných místech, srv. např. týž, BNF, sv. VII, s. 128 a 180.

cionální korelaci subjektivního a objektivního a na straně druhé „krytí“ určitých subjektivních počitků s určitým souborem objektivních vlastností, nýbrž výměny a vzájemné fundování, že jedno a druhé spolu tvoří „systém ekvivalencí“, a že je třeba pozitivně popsat půdu, na které se tato rovnováha uskutečňuje. Merleau-Ponty ji ne bez oprávnění nazývá „tělesnost“, protože, jak jsme se snažili ukázat, vlastní tělo otevírá dimenzi, která je „převzetím vnějšku do vnitřku a vnitřku vnějškem“,⁶³ a všechny ostatní roviny zkušenosti se ukazují právě jako práce na dalším členění tímto způsobem otevřené původní půdy.

SUMMARY

Merleau-Ponty's conception of the body as a field of structuralisation and its ontological significance

Merleau-Ponty's analyses of the pathology of perception show "objective" and "subjective" events have sense for the living body only in relation to its whole equilibrium, that is, to how it organises itself overall and how it thus "moves towards" those events. If we apply this conception to Husserl's example of two mutually-touching hands of one body we must then state not that in this given situation there are certain subjective sensations with certain objective qualities, but rather that my body, in the sense of an object, is the result of the structuralisation of the whole field of the body by virtue of the body as the performer of perceptual intentions. The body-object, and for the same reasons also the body-subject, is therefore the product of the analysis of the body in the sense of a field of capable structuralisation or polarisation, not its original phenomenological "stratum", as in Husserl. If the body understands itself as perceptible only by a change of the structure of its own self, to the extent that it is a certain field of structuralisation, then an "outer" thing, which is likewise the field of such understanding, must belong to the same (in a certain sense) ontological "field" as the body. Merleau-Ponty's "flesh", that is the circularity between questioning of perception and answering of the sensed, is thus a phenomenon appearing beyond the boundary of the body as a singular being. This fact allows the concept of flesh to be widened and to be understood as an "element", that is, as a dimension in which individual beings reveal themselves.

Keywords: Maurice Merleau-Ponty, Edmund Husserl, body (*corps*), flesh (*chair*), perception, ontology, phenomenology

RÉSUMÉ

